

Dorota Drużyłowska
Uniwersytet Wrocławski

Nauczanie języka polskiego w Niemczech: praca z osobami znającymi inny język słowiański na przykładzie języka rosyjskiego

Polnischlernen in Deutschland: Zur Arbeit mit slawischsprachigen
Lernenden am Beispiel des Russischen

*Znajomość jednego języka stawia cię w korytarzu życia.
Znając dwa języki, możesz otworzyć wszystkie drzwi na swojej drodze.*
Frank Smith

Jeśli w niemieckiej grupie na kursie języka polskiego pojawia się osoba, która z pełnym przekonaniem twierdzi, że nigdy w życiu nie miała do czynienia z polskim, a jednak lektor nie może oprzeć się wrażeniu, że ma na lekcji tzw. *false beginner* – zapewne uczeń ten zna po prostu... inny język słowiański!

Sytuacja taka bez wątplenia daje uczącemu się niemałą przewagę nad osobami, które znają wyłącznie niemiecki, i niesie za sobą znaczny potencjał w procesie opanowywania języka polskiego. Równocześnie warto zdawać sobie sprawę z pewnych pułapek, które czyhają na Słowian poznających inny język z tej rodziny. Pokażemy to na przykładzie języka rosyjskiego.

Zarówno polski, jak i rosyjski należą do rodziny języków słowiańskich, wywodzącej się ze wspólnego przodka – języka prasłowiańskiego; jego istnienie datowane jest (w przybliżeniu) na czas pomiędzy rokiem 1500 p.n.e. a VI w. n.e. Okres ten rozpoczyna rozpad wspólnoty bałto-słowiańskiej, zaś cezurę końcową stanowi pierwsze stadium wyodrębniania się oddzielnych języków słowiańskich. Obecnie zaliczamy do nich¹:

- w grupie zachodniej: j. czeski, dolno- i górnołużycki, kaszubski, polski i słowacki;

¹ Języki wymieniono w kolejności alfabetycznej.

- w grupie wschodniej: j. białoruski, rosyjski, rusiński, ukraiński;
- w grupie południowej: j. bośniacki, bułgarski, chorwacki, czarnogórski, macedoński, serbski, słoweński.

Długi czas wspólnej historii zostawił określone ślady w językach rodziny słowiańskiej; możemy je odnaleźć praktycznie we wszystkich podsystemach: mowa tu zarówno o warstwie dźwiękowej, jak i leksyce, a także – gramatyce. Niemiecki z kolei należy do rodziny języków germańskich. Jeśli przeprowadzić analogię, relacja pomiędzy poszczególnymi językami słowiańskimi jest – oczywiście w dużym uproszczeniu – mniej więcej taka jak, przykładowo, pomiędzy językiem niemieckim a norweskim, islandzkim czy duńskim.

W wyniku burzliwych wydarzeń społeczno-politycznych ostatnich dekad XX w. w Niemczech znalazły się liczne grupy przedstawicieli różnych narodowości słowiańskich. W związku z geograficzną bliskością, a także ożywionymi relacjami ekonomiczno-gospodarczymi pomiędzy Niemcami a krajami „Slavii” wiele osób podejmowało i podejmuje naukę języków słowiańskich, np. rosyjskiego, czeskiego, bułgarskiego i in. Język polski cieszy się niemałą popularnością. Uczą się go zarówno Niemcy, jak i osoby bilingwalne², władające oprócz niemieckiego innym językiem słowiańskim, w tym – językiem rosyjskim. Ich znajomość tego języka rosyjskiego jest bardzo zróżnicowana: wśród nich znajdują się osoby wychowane w modelu dwujęzycznym (niemiecko-rosyjskim), takie, które miały kontakt z rosyjskim w dzieciństwie, jednak w życiu dorosłym nie używają go do komunikacji, a także te, które podjęły wysiłek opanowania języka rosyjskiego jako obcego.

Jak już wspomnieliśmy, praca z uczniem niemieckojęzycznym posługującym się dodatkowo językiem rosyjskim będzie bez wątpienia różniła się od pracy z kursantem, który nim nie włada. Zaczniemy od plusów.

Wymowa drżącego [r]

Jedno z większych wyzwań artykulacyjnych stanowi dla Niemców opanowanie polskiej głoski [r]; [r] niemieckie zasadniczo powstaje w tylnej części podniebienia (pomijamy niuanse związane z dystrybucją); w języku polskim i rosyjskim natomiast jest to głoska przedniojęzykowa-działkowa drżąca. Osoby znające rosyjski bez problemów są ją w stanie wyartykułować, wystarczy, że odwołamy się do ich kompetencji w tym języku:

- *вера* [vera] – *wiara*,
- *дорога* [daroga³] – *droga*,
- *короткий* [korotkij] – *krótki*,
- *радость* [radost’] – *radość*,
- *ракета* [raketa] – *rakieta*,
- *рама* [rama] – *rama*,

² Ponieważ celem niniejszego tekstu nie są rozważania terminologiczne, pojęcie „bilingwizmu” rozumiane jest bardzo szeroko, tzn. określa znajomość dwóch języków w każdym stopniu zaawansowania.

³ W tekście zastosowano uproszczoną – spolszczoną – transkrypcję.

- *рекорд* [rekort] – *rekord*,
- *роза* [roza] – *róża*,
- *рыба* [ryba] – *ryba*.

Aspekt czasownika

Bez wątpienia aspekt czasownika jest jedną z poważniejszych bolączek gramatycznych Niemców w procesie opanowywania języka polskiego. Zagadnieniu aspektu (swoją drogą, również w języku rosyjskim) poświęcono liczne opracowania teoretyczne, metodyczne i praktyczne, jednak niezmiennie spędza on sen z powiek kolejnym pokoleniom zarówno uczniów, jak i nauczycieli polskiego (a także rosyjskiego). Kategoria ta jest, po pierwsze, zupełnie nieobecna w językach germańskich (w tej konkretnej postaci), po drugie – o tyle problematyczna, że pary aspektowe cechuje wyjątkowa niejednorodność strukturalna (np. mówić – powiedzieć; oglądać – obejrzeć; pić – wypić; bić – zbić; myć – umyć; czytać – przeczytać). Szczęśliwie cały koncept aspektu w języku rosyjskim funkcjonuje praktycznie tak samo (z drobnymi wyjątkami, które nie są przedmiotem pogłębionej analizy w ramach niniejszego tekstu). Osoby znające rosyjski nie będą zatem zdziwione stwierdzeniem „czynność niezakończona w przeszłości” (Jadłem tort. = Я ел торт. [Ja jel tort.]) czy też – jeszcze bardziej – „zakończona w przyszłości” (Zjem tort. = Я съем торт. [Ja sjem tort.]). Tym samym cała teoria, która musi zostać wprowadzona na zajęciach w grupach niemieckich, praktycznie nie wymaga komentarza, gdyż osoby z językiem rosyjskim intuicyjnie będą używać par aspektowych prawidłowo. Najpierw mamy świat (*światu*), z podstawową hierarchią duchową, czyli Bogiem i diabłem (*Bogu* i *diabłu/czartu*).

Wspólne zasoby leksykalne

Uczący się ze znajomością rosyjskiego są bogatsi o ogromny zasób leksykalny słów wspólnych dla języków słowiańskich; przy opanowywaniu podstaw korzystają zatem nie tylko z potencjału leksyki międzynarodowej, ale również – słowiańskiej. Słowa związane z codziennością, najbliższym otoczeniem, ciałem człowieka i wieloma podstawowymi polami tematycznymi mają wspólny źródłosłów, co ułatwia ich zapamiętywanie, np.

- **(dom, najbliższe otoczenie)** *dom* / дом; *okno* / окно; *talerz* / тарелка; *szafa* / шкаф; *ściana* / стена; *drzewo* / дерево;
- **(ciało)** *noga* / нога; *głowa* / голова; *ręka* / рука;
- **(zwierzęta domowe)** *krowa* / корова; *owca* / овца; *świnia* / свинья; *królik* / кролик; *chomik* / хомяк;
- **(kolory)** *biały* / белый; *czarny* / черный; *zielony* / зеленый;
- **(produkty spożywcze)** *ser* / сыр; *chleb* / хлеб; *jajka* / яйца; *pomidory* / помидоры; *czosnek* / чеснок; *makaron* / макароны;
- **(dni tygodnia)** *poniedziałek* / понедельник; *wtorek* / вторник; *środa* / среда; *czwartek* / четверг; *piątek* / пятница; *sobota* / суббота;
- **(rodzina)** *żona* / жена; *mąż* / муж; *ojciec* / отец; *rodzice* / родители;

- (określenia czasu, pory dnia) *wieczór / вечер; dzień / день*.

Fałszywi przyjaciele tłumacza

Na zjawisko tzw. homonimii międzyjęzykowej możemy spojrzeć dwojako: może ono być bardzo problematyczne, gdy uczący się w wyniku negatywnego transferu używa słów w znaczeniach, których tak naprawdę nie mają w języku opanowywanym; z drugiej strony, jeśli uwrażliwimy naszych uczniów na to zjawisko, możemy pomóc im zapamiętywać nową leksykę poprzez zabawne skojarzenia. Poniżej przedstawiamy przykłady fałszywych przyjaciół:

angielski – *ангельский* [angiel'skij], tj. *anielski*,
czas – *час* [čas], tj. *godzina*,
dynia – *дыня* [dynja], tj. *melon*,
dywan – *диван* [d'iwan], tj. *kanapa*,
dziadzia – *дядя* [dziadzia], tj. *wujek*,
gadać – *гадать* [gadat'], tj. *wróżyc*,
jutro – *утро* [utra], tj. *rano*,
kawior – *ковёр* [kawior], tj. *dywan*,
koniecznie – *конечно* [kaneszna], tj. *oczywiście*,
kraj – *край* [kraj], tj. *koniec*,
magazyn – *магазин* [magazyn], tj. *sklep*,
maszyna – *машина* [maszyna], tj. *samochód*,
nagły – *наглый* [naglyj], tj. *bezzelny*,
niedziela – *неделя* [niedelia], tj. *tydzień*,
pensja – *пенсия* [pensija], tj. *wypłata*,
róża – *роза* [roża], tj. *gęba*,
sklep – *склеп* [skliet], tj. *krypta*,
sutki – *сутки* [sutki], tj. *dość*,
sympatyczny – *симпатичный* [simpatičnyj], tj. *atrakcyjny*,
szarfa – *шарф* [szarf], tj. *szalik*,
szyna – *шина* [szyna], tj. *opona*,
uroda – *урод* [urot], tj. *brzydal*,
zapomnieć – *запомнить* [zapomnit'], tj. *zapamiętać*.

Jak już wspomnieliśmy, Słowianie borykają się z określonymi trudnościami w opanowywaniu języków słowiańskich, które wynikają z negatywnego transferu. Najpewniej pojawią się one również wśród Niemców opanowujących język polski, a znających rosyjski. Naturalnie nie możemy oczekiwać od lektora znajomości wszystkich języków, którymi władają jego uczniowie, jednak pewne błędy popełniane przez Słowian wschodnich są na tyle powtarzalne, że warto mieć ich świadomość, aby wspomóc naszych uczących się.

Wysoka receptywność vs. problemy z (poprawną) produkcją

Silnie rozwinięte sprawności receptywne – słuchanie i czytanie ze zrozumieniem – mogą wywoływać u uczących się błędne wrażenie opanowania języka również w obszarze „produkcji” tekstów, czyli mówienia i pisania. W rzeczywistości jednak okazuje się, że student faktycznie tekst produkuje, jednak jest to wypowiedź raczej w języku rosyjskim albo, co gorsza, w pewnej hybrydzie dwóch języków: znanego i opanowywanego. Należy zatem uświadamiać osoby uczące się, aby zachowywały czujność i pamiętały, że tylko odpowiedni wkład pracy zapewni pożądane efekty, o czym łatwo zapomnieć, szczególnie widząc swoją przewagę na tle grupy.

Transfer negatywny w obszarze fleksji

Wysoki stopień podobieństwa systemu przypadków, fleksji rzeczownika, przymiotnika, a także koniugacji w połączeniu z podobnie brzmiącą leksyką stwarzają wysokie prawdopodobieństwo transferu językowego. Uczący się tworzą także formy teoretycznie poprawne, tj. zgodne z zasadami gramatycznymi oraz wykorzystujące realnie istniejące polskie wyrazy, a jednak absolutnie niewystępujące w mowie rodzimych użytkowników. Za przykład posłużyć mogą konstrukcje:

* *U mnie jest kot* zamiast: *Mam kota*. (por. ros. *У меня кошка*. [U menja koszka.])

* *Mnie 20 lat* zamiast: *Mam 20 lat*. (por. ros. *Мне 20 лет*. [Mnie 20 liet.])

Jednym z regularnie powtarzających się błędów jest stosowanie końcówki *-u* dla rodzaju żeńskiego w bierniku: nie dziwią (co nie znaczy, że nie irytują!) lektora pracującego z grupą wschodniosłowiańską formy:

- *kocham *siostru* zamiast: *kocham siostrę* (por. ros. *я люблю сестру* [ja liubliu sestru]);
- *widzę *nauczycielku* zamiast: *widzę nauczycielkę* (por. ros. *я вижу учительницу* [ja wiżu ucitiel'nicu]);
- *czytam *książku* zamiast: *czytam książkę* (por. ros. *я читаю книгу* [ja citaju knigu]).

Regularnym błędem jest także niestosowanie końcówek 1. i 2. osoby w czasie przeszłym pod wpływem negatywnej interferencji:

- *ja *była* (por. ros. *я была*);
- *ty *spał* (por. ros. *ты спал*);
- *my *widzieli* (por. ros. *мы видели*);
- *wy *chcieli* (por. ros. *вы хотели*).

Sytuacja jest o tyle problematyczna, że jak już pokazano, wysoki stopień podobieństwa leksykalnego wyjątkowo silnie sprzyja zachodzeniu interferencji.

Zarówno korzyści, jak i wyzwań jest dużo, dużo więcej. Te omówione tutaj są jedynie przykładami, które mogą pomóc lektorom języka polskiego w Niemczech w pracy z osobami, które mówią po rosyjsku. Być może staną się także inspiracją dla nauczycieli do dalszego zgłębiania problematyki edukacji osób władających innym językiem słowiańskim w warunkach niemieckich.

LITERATURA

Dalewska-Greń H., Języki słowiańskie, Warszawa, 1997.

Moszyński L., Wstęp do filologii słowiańskiej, Warszawa, 2006.

Rączkowski M., Potencjalne problemy ze składnią u osób rosyjskojęzycznych, uczących się języka polskiego jako obcego, <https://prologpublishing.com/blog/de/ivan-uchit-polskomu-yazyku-ivan-uczy-jezyka-polskiego-vs-ivan-uchit-polskij-yazyk-ivan-uczy-sie-jezyka-polskiego-potencjalne-problemy-ze-skladnia-u-osob-rosyjskojezycznych-uczacych-sie-jezyka-polskiego-jako-obcego> [dostęp: 19.12.2023].

Polski dla Ukraińców i Polski dla Rosjan – aplikacje mobilne za darmo, <http://www.uczsiejezyka.pl/nowe/polski-dla-ukraincow-i-polski-dla-rosjan-aplikacje-mobilne-za-darmo/> [dostęp: 19.12.2023].